

ELŐSZÓ.

— Székely történeti kutatásaimról. —

Midőn a székelyek történetének megírására vállalkoztam, tisztában voltam a nehézségekkel, melyekkel a feladat megoldásánál meg kell küzdenem.

Tisztában voltam azzal is, hogy az eddig összegyűjtött anyagkészlet nem elegendő a székelyek története megírásához.

Már magában a székelyek eredetének kérdése oly nehéz feladat, a melyen száz év óta vitatkoznak kül- és belföldi tudósok megoldás nélkül; s bár könnyebb, de nem épen könnyű a székely történelem megállapítása ott sem, a hol már oklevelek és egyéb hiteles följegyzések állanak rendelkezésünkre, épen a székely intézmények sajátos eredetiségénél fogva.

B. e. elődöm Szabó Károly oklevél-gyűjteményeiben teljesen megbízhattam ugyan, de nem tudhattam, hogy mennyiben aknázza ki ő a rendelkezésére álló levéltárakat s azt láttam a Székely Oklevéltár III. kötetének előszavából is, hogy a kutatást maga sem tartotta még befejezettnek, mert a IV. kötetet is — mint a III. k. 1889 decz. 3-án kelt előszavában írja — »csak a jövő nyáron Udvarhely-éi Csíkmegyébe tervezett útazása után szándékozott sajtó alá adni«. Úgyde ezt a nyarat (1890) ő már betegen a parádi fürdőben töltötte s 1890 aug. 31-én meghalt.

A hagyatékában egymagában fenmaradt IV. kötet anyagából, melynek sajtó alá rendezését a bizottság rám bízta, azt is láttam, hogy az anyaggyűjtésben ő csak a XVII. évszáz végéig haladt. S így tisztán állott előttem a feladat: a fonalat olt venni fel, a hol az ő kezében a Párka elvágta, előbb az anyaggyűjtést befejezni s a történet megírásához azután kezdeni.

Négy nyarat, illetőleg évet számítottam a levéltárak átkuta-

tására s a további anyag összegyűjtésére, illetőleg kiegészítésére. S a bizottság helyeslő és elfogadóan a megállapított munkaprogramot, a szerint kezdetem hozzá a munkához.

Megbízatom után az első nyarat (1893-ban) a Székelyföld bejárására s a hozzáférhető levéltárak átkutatására fordítottam.

Maros-Vásárhelylyel, a mostani u. n. »székely főváros«-sal kezdetem, a hol átnéztem a városi, vármegyei, ev. ref. egyházi, több ipartestületi s némely magán-levéltárat. A városi levéltárban érdekes Mátyás-korabeli oklevelek kerültek elő, a többiekből későbbiek. A város kiváltságaira igen nevezetesek a XVI—XVII. sz. oklevelek is.

Onnan Borszéken át Gyergyóba mentem, a hol legelőbb is *Ditrón* megállapodva, a Puskás-családtól kaptam néhány levelet. A r.k. egyház anyakönyve 1711-en kezdődik itt. *Szárhegyen* a Székelyföld egyik legérdekesebb műépítménye, a gr. Lázár-család ősi várkastélya romjaiban gyönyörködhettem csak, okleveleket nem találtam.

Gyergyó-Szent-Miklóson átnéztem a r. kath. egyház levéltárát. Becses kézírata: 1. a »Codex legum decretorum et privilegiorum magni principatis Transylvaniae« (kivonatok 1200-tól); 2. »Regestum ecclesiae s. Nicolai in Girgio factum per Georgium Ferenczi sacerdotem coelibem 1629« (történeti adatokkal, pl. az 1657. talár rabságról stb. Kiadta Veszely K. az Erd. Egyh.-tört. Adatok I. k. 115—157 1.); 3. »Protocollum fori archidiaconalis ab. a. 1682« (régébbi, pl. 1657. adatokkal is), II. k. 1728 — 1733, III. k. 1862-ig (főképp válóperokról); 4. »Liber parochiae S. Nicolai in Gyergio« 1673—1805-ig. 5. Érdekes egy 1814. gub. rendelet, mely a férfiakat a fonóba járástól 25 pác zabünetetés alatt eltiltja.

A gy.-szt.-miklósi *városi* (most nagyközségi) *levéltárban* 1607-en kezdődnek az oklevelek, az elsőben (1607 jun. 14.) Rákóczi Zsigmond vásárjogot ad a városnak. Tanulmányosak főképp azok a mult századi oklevelek, melyek a bevándorolt örmények és az őszékely lakosság egymásközi jogviszonyát szabályozzák, köztük 1744 ápr. 22. »körülírása azon feltételeknek, melyekre a Gy.-Szt.-Miklóson megtelepedett örmények a székely birtokos község irányában magokat kötelezték«. 1763 nov. 7. Mária Terézia rendelete a felállítandó székely határórság felől. K. n. br. Buccow megdicséri a gy.-szt.-miklósiakat, hogy a határórság felállítása elleni mozgalomban részt nem vettek stb. stb.

Gyergyóból Csíkba menve *Cs.-Szt.-Domokosról* felmentem a *Pásztorbükk* alá, a hol a székelyek Báthory András bibornok fejedelmet megölték 1599 nov. 3. *Karczfalván* a bástyaszerű kőfallal kerített magas dombon épült templomot néztem meg. *Cs.-Rákoson* még fennáll az a ház, melyben Cserey Mihály történetíró született (idegen kézben van). A falu felett van egy »*Csere*« nevű domboldal, attól származtatják ott a család nevét. A templom régi gothikus építmény, 1758. restauráltatott, a torony falán emberi és állati alakokkal. A hagyomány szerint a templom falába állítólag valami régi krónika volna befalazva (?), de hogy hol, nem tudják. (Murányi Kálmán r. k. lelkész mondása szerint.)

Mádéfalva és Csicsó között az országút mellett három fakeeszt áll, a mádéfalvi veszedelemben 1764. elesettek emlékére, magyar felírással.

Csík-Szeredáról (a hol huzamosabb ideig tartózkodtam), még egyszer fölmentem *Fel-Csíkba*, most már a havasok alatt vezető úton.

Szik-Szent-Miklóson megnéztem a régi templomot, melyben többek között szent László király csatabárdos képe látható fára festve. A levéltárban egyházi kéziratokat, Mária Terézia rendeleteit láttam.

Csík-Szépvíz után (a Gyimesi szoros bejáratánál), melynek nevét a hagyomány szt. Lászlótól származtatja s erdeiben a mádéfalvi veszedelem előtt a székelyek összegyülekeztek s az ellenállást szervezték. *Csík-Szent-Mihályon* főkép a »csíki krónika« után kutattam, de hiában. Két Sándor-curia van ott, egyik egy nagy udvarral, elhanyagolt állapotban lévő lakóház. Ebben voltak a Sándor-családnak ott maradt némi iratai néhány köteggben, többnyire birtokügyi dolgok, a múlt század végéig visszamenőleg Néhányat a tulajdonos szívességéből kölcsön kaptam. A másik Sándor-curia nagyobb és rendesebb kőház. Mindkettőt a *Miniér*-család tagjai bírják jelenleg, a kik azokat a Sándor-családtól anyai ágon örökölték. A *Miniér*-család francia eredetű, V. Ferdinándtól kapta 1841 jul. 15. a magyar nemességet Minier Lajos ny. kapitány a francia hadjáratokban (1813—14.) szerzett érdemeiért, maga és felesége *Sándor* Katalintól származó gyermekei számára. Az egyházi levéltárban csak jelen századi iratok vannak.

Vacsarcsi félé (melyet a csíki székely krónika emleget) láthatók valami köépitmény maradványai. Erről is mesél a krónika.

Cs.-Szt. - Tamáson a Bogády-család levelesládáját néztem át, melynek levelei nagyrészt a Boros-családtól szálltak a családra. Újabb, történeti jelentőség nélküli iratok.

Visszatérvén *Csík-Szeredára*, itt a vármegyei levéltárt kutattam át behatóan, kiválogatván több ezerre menő okiratot, melyek Kolozsvárra felküldését a vármegye derék főispánja *Mikó Bálint* és jeles alispánja *Becze Antal* urak szíves készséggel megígérték. Igéretüket be is váltották: fogadják érte hálás köszönetemet. 1894 és 1895. telén nem csekély munkát adott az egy- más után felküldözgetett okirat csomagok feldolgozása.

Átnéztem a *csík-somlyai zárda* kézíratait is; de — sajnos — kevés eredménnyel. A levéltár a múlt idők zivatarai között, leg- újabban a szabadságharcz alatt feldúlott és elpusztult. Oklevelei nincsenek. Historiai tekintetben mindössze egy-két becses kézírata van: 1. *Losteiner* Lénárd: »Chronologica topographico-chronographica ... provinciae *Transylvanicae* et *Siculicae* descriptio per- vetusti monasterii *Csík-somloviensis*« stb. 1777-ben két kötetben. A 3. kötet »Topographica« (a milkói püspökségről, a bákóiról, a csík-somlyai zárda eredetéről stb. szól.). 2. »Historia domus seu conventus *Csík-somloviensis*« 1763—1826. és 1830—1849. két kötetben.

Csík vármegye területén átnéztem még *Taploczán* a Lázár-család és *Zsögödön* a Mikó család leveles ládját, melyek inkább család- mint köztörténeti iratokat tartalmaznak, az utóbbi gazda- gabb s a XVI. századig visszanyúlik.

Csík vármegye területén a kutatásban, majd a feldolgozásban derék munkatársam volt akkor jeles tanítványom, most csík-somlyai gymn. tanár *Balló István*, a vármegye szülötte, a ki azután is foly- tatta a kutatást s az Endes-család csíkszentsimoni levelesládájából, s a csík-kozmási parochia levéltárából becses anyaggal gazdagította a Székely Oklevéltár V. és VI. kötetét.

Csík-ból *Háromszék vármegyébe* mentem s főkép *Sepsi-Szentgyörgyön* a vármegyei, városi s a Székely Nemzeti Múzeum levéltárát kutattam át.

A vármegyei levéltár okiratai 1591-től 1848-ig regestrálva

vannak. A köztörténeti jelentőségüket kijegyeztem. A kézirati könyvek közt említésre méltó Háromszék lustruma 1635. okt. 25. Háromszék és Miklósvár-szék hitlevele II. Lipótnak 1791-ből, minden nemes székely sajátkezű aláírásával és pecsétével (a pecsétekből kitűnik, hogy a legtöbb székely a kivont kardot használta pecsétnyomóján.) A szék jegyzőkönyvei 1607-en kezdődnek s 20 kötetben 1763-ig haladnak. Az újabb-koriak kevésbé rendesek, nagyobbrészt kötetlenek. Különösen érdekes az 1848-ki jegyzőkönyv (a nemzetőrség szervezéséről stb.)

A városi levéltár köztörténeti iratokban szegény, régi kiváltságai másolatban, az újabbak eredetiben vannak meg.

Az özv. Csereyné által alapított és azóta többek által gazdagított Székely Nemzeti Múzeum levéltára (melyből már Szabó Károly is merített) egyike a leggazdagabbaknak a Székelyföldön. Oklevelei 1263-tól kezdődnek s a későbbi századokból százakra megy számuk.

Ez utóbbi gyűjtemény töméntelen gazdag anyagát ismét csak Kolozsvárt dolgozhattam fel 1896. telén és tavaszán, miután — hálás köszönettel kell ezt is felemlítenem — a Múzeum elnöke Pótsa József főispán úr ő exciája szíves engedélyével Domján István tanár úr, a Múzeum öre, a kolozsvári egyetemi könyvtár útján felküldözgette az ezerekre menő okiratokat, melyek feldolgozásában hűséges segítőtársam volt Vass Miklós jeles tanítványom, több tanárjelölt collegájával együtt.

A háromszéki levelesládákból br. Szentkereszty Béla úrnál Árkoson és ifj. Gödry Ferencz úr sepsiszentgyörgyi (akkor főjegyző, most polgármester) gyűjteményében találtam néhány értékes oklevelet. A br. Apor-család körispataki levéltára Budapesten volt kiadásra előkészítés alatt, a gr. Kálnoky-család okleveleihez Körispatakon a (család távollétében) nem juthattam. Kézdi-Vásárhelyre nem mentem, mert az ottani anyagot Szabó Károly kiaknáztta. Óhajtottam volna a Bély- és Mikes-család leveleihez is hozzá jutni, de ez eddigelé nem sikerült.

Meg kell itt jegyeznem, hogy mindeme levéltárakban a legrégiba korra semmiféle adat nem található. A Székely N. Múzeumból ebben a kötetben kiadott legrégebb oklevél 1380-ból való s néhány XV. és XVI. sz. oklevelen kívül legtöbb a fejedelmek korára vonat-

kozik, míg a csíkvármegyei levéltár anyagának tömege a XVII. évszázon kezdődik s főkép a mult évszázad (a gubernium kora) történetére kiváló jelentőségű.

Háromszékből *Brassóba* mentem, de a levéltárnok távolléte miatt a városi levéltárban való kutatást máskorra kellett hagynom.

További körútamban *Erdővidéken, Baróthon* állapodtam meg s onnan *Olasztelekre* mentem ki *Daniel* Gábor úrhoz, a ki javában dolgozott családi levéltára összegyűjtésén és feldolgozásán (azóta mindkettő megjeleni a székely történelem nagy hasznára).

Erdővidékéről *Székely-Udvarhelyre* mentem s a városi és vármegyei levéltárakat néztem át. A városiban Szabó Károly kutatása nem sok munkát hagyott fenn számomra, a vármegyei levéltár újabkori nagy halmaz anyaga a vármegye monographiájára tartozik inkább, mint a székelység általános történetére.

Az u. n. »székely nemzeti láda« tartalma az 1505. sz.-udvarhelyi nemzeti gyűlés végzéséig megy vissza. Megvannak az agyagfalvi 1506. végzések, az 1555. udvarhelyi nemzeti gyűlésen összeírt régi székely törvények stb. Mindezek a jelen század elején írtak össze ily cz. kötetben »Az nemes székely nationak régi törvényei« (Kiadta *Kállay* F. A ns. székely nemzetnek Constitutioji, Pest, 1818 stb.). Egy más kötetben XVI—XVIII. sz. székely törvények, határozatok és kiváltságok kivonatai, évek szerint, hitelesen kiállítva Udvarhelyszék gyűlésén 1805 jun. 10., aláírva: Henter főkirálybíró, Lukács László alkirálybíró és Tibád Ferencz jegyző. Vannak eredeti fejedelmi levelek, bekötve: I. kötet »Mandata principalia ab. a. 1615—67«. II. kötet 1670—90. III. kötet »Mandata patentalia principis ac commissiónum gubernalium ab. a. 1705—1709«. Egy külön kötet fejedelmi levelek a XVII. sz.-ból.¹⁾

Végül egy csomó lustrum és regestrum 1614, 1627, 1648, 1655, 1674, 1680-89, 1690—99, 1700—1711, 1736, 1806 stb. évekből, jegyzőkönyvek 1638—1814-ig összekötve; períratok stb. Megvan a II. Józsefnek hűségesküt tett udvarhely-széki lakosok névsora 1781-ről stb. stb.

A tulajdonképi régi szék-, most vármegyei levéltár zöme a vármegyeházán kívül van a Ferencz-rendi zárdában bérelt külön

¹⁾ A Tört. Tár 1889. évf. közölt belőle Barabás Domokos.

helyiségben felhalmozva, melyben a períratok csomagjai 1601-en kezdődnek s számos szekrényt töltenek meg, úgy a guberniumi rendeletek és acták ; a protocollumok kötetei is megtöltenek egy szekrényt. A székelység legrégebb történetére tájékoztató, ismeretlen okiratok azonban Udvarhelyt sem találhatók.

1894 nyarán *Nagy-Szeben* és *Brassó* városok gazdag levéltárait kutattam át s hogy mily jelentékeny eredménnyel, arról a jelen V. és a következő VI. kötet bőven tanuskodik.

Megfordultam *Besztercze* város levéltárában is, a hol a rendezett részben szintén találtam néhány székely tört. oklevelet (ld. pl. 918, 922 sz. a.). Az illető levéltárnok urak (dr. Zimmermann Ferencz, Stenner Frigyes és Berger Albert urak) előzékenyen segítettek munkámban.

Még u. a. év nyarán elmentem *Toroczkó-Szent-Györgyre*, a hol *Thoroczkay* Sándor úr vendégszerető házánál 4 napot töltve, átkutattam az aranyos-széki székelyekkel sok százados érintkezésben állott Thoroczkay-család gazdag leveles ládáját. Az V. kötet legelső oklevele (1296-ból) s több a VI. kötetbe tartozó innen került elő.

1895 tavaszán és nyarán résztvettem a gr. *Zichy-expediczió* kaukázusi, középázsiai és oroszországi útazásában, kiváló figyelmet fordítva a székelyek eredetével és őstörténetével kapcsolatban álló kérdések és népek tanulmányozására. Az összehasonlításra bőven volt alkalmunk. A Kaukázus völgyeiben több hun-magyar rokon nép lakik. Ott vannak pl. a cserkeszek legerőteljesebb ága, a *kabardok*, a kikkel kétségtelenül rokonok voltak a magyarsághoz csatlakozott kabarok, a kiktől Pauler Gyula » Magyarország története az Árpád-házi királyok alatt« cz. művében a székelyeket származtatni véli.

1896 nyarán egy hónapig kutattam a *bécsi levéltárakban*, melynek eredménye ez V. kötetben az a nagybecsű székely névlajstrom, melyet Básta György tábornok, katonai főparancsnok íratott össze (felesketvén őket a császár- király hűségére) 1602—1603-ban, több mint 10,000 székely nevet és azoknak rendi felosztását származtatván így reánk e legrégebb lustrumban. Ezek a cs. és kir. udvari és a közös pénzügyministeri levéltárból kerültek elő. Thalóczy L. és Károlyi Árpád igazgató urak készségesen leküldték a Bécsben el nem végzett lajstromokat leírás végett Kolozsvárra, fogad-

ják érte itt is hálás köszönetemet a közvetítő kolozsvári egyetemi könyvtárigazgató, Ferenczi Zoltán úrral együtt.

A *bécsi hadi levéltárban* sok becses anyagot gyűjtöttem a székely határórség és a Siculicidium történetére, melyeknek a feldolgozásnál jó hasznát veendem.

Dolgoztattam a *budapesti országos levéltárban* is. Vass Miklós tanárjelölt, volt tanítványom vállalkozott az erdélyi *Liber Regiusok* székely oklevelei kivonatolására; de a tömeg oly nagy, hogy attól tartok, a Székely Oklevéltár megszabott szűk keretében nem lesz az egész kiadható.

Ezekben számolhatok be a székely történelem felderítésére irányzott kutatásaim menetéről és eredményéről. Mintegy négy kötetnyi oklevél-gyűjteményt állítottam eddig össze sajtó alá készen. Ebből azonban a Székely Történeti Bizottság az alap anyagi erejével számot vetve, egyselőre csak a jelen V. és a következő VI. kötetet fogja kiadhatni; úgy hogy mintegy fele az összegyűjtött anyagnak, a feldolgozás előtt, nem igen fog napvilágot láthatni.

Az V. kötet megszabott keretében 1603-ig haladhattam, (a névmutatót hozzá Kelemen Lajos tanárjelölt készítette); a VI. kötetben XVII. sz. válogatott oklevelek fognak megjelenni.

Megemlítenő még, hogy a hírhedt *csíki székely króniká-*nak több másolati példányát találtuk meg az Erdélyi Múzeum kéziratái közt és vele rokon kisebb magyar krónikákat a Sándor-család egyik ágánál (*Sándor Pál* földbirtokos úrnál); *Sándor János* Kis-Küküllő vármegyei főispán úr leveles ládájából pedig a Sándor családnak a krónikával rokon nemzedék-rendi táblái és több becses család- és székelytörténeti okírat került elő, melyek a csíki krónikára is derítenek némi világot. Sajnos azonban, a krónika régibb példányai után hiába kutattam. Ezekről, ha isten éltet, külön tanulmányt szándékozom írni.

Fogadják mindazok, kik munkámban eddig segítettek, hálás köszönetemet s főkép a Székely Történeti Bizottság (dr. *Kuun Géza* gr. és *Kőváry László* elnök urakkal az élén), a mely erkölcsi és anyagi támogatásával az eddigi eredmény elérésére segített.

Kolozsvárt, 1896. decz. 20.

SZÁDECZKY LAJOS.